

Od rozpadu Rakúsko-Uhorska až po prijatie Trianonskej mierovej zmluvy¹

Vladimír Vrana*

DOI: <https://doi.org/10.24040/sap.2022.9.4.325-335>

Abstrakt:

VRANA Vladimír: *Od rozpadu Rakúska-Uhorska až po prijatie Trianonskej mierovej zmluvy*. Historické naratívy o udalostiach rokov 1918 – 1920, ktoré vytvorili stredoeurópski právni historici o rozpade multinárodnej rakúsko-uhorskej monarchie, môžeme interpretovať z viacerých hľadísk. Príspevok sa pokúša zmapovať najviac relevantné míľniky, ktoré nakoniec viedli k nevyhnutnej deštrukcii habsburskej monarchie, z pohľadu jej vnútroštátnej a zahraničnej politiky, so zameraním na vedúcich politických predstaviteľov najmä uhorskej vlády, cez spoločensky turbulentné udalosti roku 1919. Výsledkom bol vznik nových, nástupníckych štátov v strednej Európe a celková nestabilita nového Maďarska, zápasiaceho s ľavicovým aj pravicovým radikalizmom. Definitívnu medzinárodnú koexistenciu ČSR a Maďarska prinieslo až podpísanie Trianonskej zmluvy ako zavŕšenie jednej historickej etapy.

Kľúčové slová:

Habsburská monarchia, stredoeurópsky priestor, nástupnícky štát, mierová zmluva, Trianon

From the Collapse of Austria-Hungary to the Acceptance of the Trianon Peace Treaty

Abstract:

VRANA, Vladimír: *From the Collapse of Austria-Hungary to the Acceptance of the Trianon Peace Treaty*. Historical narratives about events of 1918-1920, which Central-European legal historians created about the disintegration of multinational Austro-Hungarian monarchy, can be interpreted from multiple points of view. The paper is trying to map the most relevant milestones which ultimately led towards unavoidable destruction of Habsburg monarchy, from perspective of its domestic and foreign policy, with the intention of focusing on leading political representatives, especially Hungarian government, during turbulent social events of 1919. The result was creation of new succession states in Central Europe and general instability of new Hungary, fighting with left-wing and right-wing radicalism. The definitive solution to the international coexistence of Czechoslovakia and Hungary was brought only by the signing of the Treaty of Trianon as the completion of a certain historical stage.

* Doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD. Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

1 Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0419.

Keywords:

Habsburg monarchy, central European area, succession state, peace treaty, Trianon

Rozhodujúcim, bazálnym míľníkom národného, ale aj politického oslobodenia Slovákov, ako aj ostatných slovanských národov, bol nevyhnutný rozpad rakúsko-uhorskej monarchie r.1918. Slovensko, napriek dlhodobým, neutíchajúcim snahám svojej národnej reprezentácie nemalo vlastnú samosprávu a ani vlastné hranice. Navyše, na rozdiel od blízkyh slovanských národov² nebolo v monarchii ani tzv. historickou korunnou krajinou³ a najmä z tohto dôvodu sa nemohlo opierať v štátotvorných procesoch v Európe o tzv. historický princíp. Svoje požiadavky na samosprávu či autonómiu tak mohli slovenskí politici odôvodňovať (iba) na základe princípu prirodzeného práva národov.⁴

Neustále sa stupňujúca etnická, politická a kultúrna maďarizácia na prelome 19. a 20. storočia hrozila úplnou asimiláciou slovenského národa o to viac, že po tzv. rakúsko-maďarskom vyrovnaní r.1867 došlo k rozdeleniu Rakúskeho cisárstva v zmysle dualizmu na Predlitavsko a Zalitavsko – čo sekundárne zmarilo slovenské plány na vytvorenie tzv. Hornouhorského slovenského okolia.⁵ Vypuknutie prvej svetovej vojny poodkrylo všetky slabé miesta rakúsko-uhorskej monarchie, ktoré sa postupom času iba zreteľnejšie prehlbovali. Išlo predovšetkým o strategicky nespoľahlivú mnohonárodnostnú armádu, ktorá od porážky pri Hradci Králové⁶ už dlhobojšie nevedela držať tempo vo vedení modernej, industriálnej vojny, narastajúce a zväčšujúce sa hospodárske problémy, polofeudálna štruktúra mocenských orgánov v uhorskej časti monarchie, ale rovnako tak aj desaťročia neriešená otázka rovnoprávneho postavenia slovanských národov.⁷

Maďarské vládnuce kruhy ani na prahu rozpadu monarchie, v polovici októbra 1918 pozitívne nezareagovali na možnosť federalizácie Uhorska, ako jednej z posledných zúfalých možností záchrany definitívne potápajúcej sa monarchie. Naopak, český a slovenský zahraničný odboj, koordinujúc svoje zahranično-politické kroky, dňa 14.10.1918 oznámil vytvorenie československej vlády na čele s prezidentom T.G.Masarykom,

2 Predovšetkým českého a chorvátskeho.

3 Historicky sa jednalo o územia, ktoré v strednej Európe získali Habsburgovci najmä po r.1526. Ako *terminus technicus* sa používal hlavne po r.1849, pričom sa významovo odlišuje od starších zaužívaných pojmov „rakúske krajiny“ a „dedičné krajiny“. Pre tzv. korunné krajiny bolo charakteristické, že nemali vlastnú vládu a štátotvorný národ.

4 GEŠPER, M. Štátoprávne aspekty začleňovania Slovenska do československého štátu. In KRAJČÍR, L.a kol. *Rok 1919 a Slovensko*. Martin : Matica Slovenská, 2021, s.11.

5 MALÝ, K. – SIVÁK, F. *Dejiny štátu a práva v Československu do r.1918*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, s.302.

6 Rok 1866 po prehratej bitke (a aj celej tzv. sedemročnej vojne) s militaristickým Pruskom.

7 Nepomohol ani narýchlo vydaný Manifest rakúskeho cisára a uhorského kráľa Karola I., v ktorom 16.10.1918 sľúbil federalistické usporiadanie monarchie – aj to iba Predlitavska. Manifest jednoznačne odmietla aj celá česká politická reprezentácia – predovšetkým z dôvodu vrcholiacich príprav na vznik Československej republiky.

E. Benešom ako ministrom zahraničných vecí a M. R. Štefánikom ako ministrom vojny. Vôľu žiť v spoločnom štáte Čechov a Slovákov (hoci bližšie nedefinovateľnému) ešte počas mája 1918 vyjadrili viacerí poprední slovenskí predstavitelia – či už to bol Vavro Šrobár na stretnutí sociálnodemokratických priaznivcov v Liptovskom Sv. Mikuláši, Pavol Országh Hviezdoslav v prejave na pražskom Václavskom námestí pri oslavách Národného divadla alebo Andrej Hlinka na porade Slovenskej národnej strany v Turčianskom Sv. Martine.

Udalosti však nabrali rýchly spád. 16. 10. 1918 bola zverejnená posledná oficiálna rakúska ponuka adresovaná americkému prezidentovi Wilsonovi, odovzdaná diplomatickou poštou švédskej ambasáde už 7. októbra, kedy sa cisár Karol I. ešte na poslednú chvíľu snažil zachrániť habsburskú monarchiu. Jeho ponuka bola zo strany USA za dva dni, po jej dôkladnom preštudovaní, odmietnutá. Medzitým, 17. 10. 1918 Masaryk zaslal prezidentovi Wilsonovi „Vyhlásenie nezávislosti česko-slovenského národa“, aby mal k dispozícii aj stanovisko najvyšších predstaviteľov československého odboja. Tento text bol neskôr označený ako Washingtonská deklarácia. Dňa 18. 10. 1918 prezident Wilson odpísal Masarykovi, že deklaráciu čítal a zároveň mu oznámil, že oficiálna odpoveď USA cisárovi Karolovi bude odmietavá. Washingtonská deklarácia Čechoslovákov bola ešte v ten istý deň vyhlásená v Paríži.

Situácia začala akcelerovať aj v Uhorsku – 17. 10. 1918 pred uhorským parlamentom predseda uhorskej vlády, Štefan Tisza, gróf z Borosjenő a Szegedu, syn Kálmána Tiszu, oznámil prítomným poslancom, že „túto vojnu sme prehrali“.⁸ Udalosti potom nasledovali jedna za druhou: vznik Maďarskej národnej rady 25. 10. s programom vyhlásenia o ukončení vojny, nezávislosti od Viedne, práv národností vo federatívnom štáte a následne tzv. astrová revolúcia,⁹ ktorá nastolila lídra opozičnej politickej strany grófa Mihalya Károlyiho za nového ministerského predsedu.

Nič tak už nebránilo oficiálnemu vyhláseniu Československej republiky 28. 10. 1918 päťčlenným Národným výborom v Prahe (Vavro Šrobár, Anton Švehla, Alois Rašín, František Soukup, Jiří Stříbrný – označení ako „muži 28. októbra“), a to v súčinnosti so zahraničnou akciou Česko-slovenskej národnej rady, ktorá sa už o štyri dni predtým vyhlásila za dočasnú vládu nového nástupníckeho štátu. Už o dva dni neskôr, 30. 10. 1918, na zasadnutí v Turčianskom Sv. Martine vznikla Slovenská národná rada, ktorá prijala Deklaráciu slovenského národa (tzv. Martinuská deklarácia) a prihlásila sa k spoločnej vlasti Čechov a Slovákov a tak dovŕšila definitívne kreovanie ČSR.

Otázka ale bola, kedy vlastne dohodové veľmoci dospeli definitívne k záveru, že habsburská monarchia už „dohrala“ svoju pozitívnu dejinnú úlohu v stredoeurópskom geopolitickom priestore a nevyhnutne ju tak treba nahradiť reťazou menších spojeneckých štátov. Aj to bol historicko-politický proces, ktorý objektívne nemá jednoznačný dátum a líšil sa so svojimi špecifikami v jednotlivých krajinách.¹⁰ Život po skončení prvej svetovej vojny však už nikdy nebol taký ako predtým. Okrem iných

8 Zavraždený 31. 10. 1918 vo svojom dome.

9 28. – 31. októbra 1918.

10 K tomu porov. monografiu: HOLEC, R. *Trianon triumf a katastrofa*. Bratislava : vydavateľstvo Marenčin PT, 2020, s. 64 a nasl.

zmien, „vytratil“ sa z neho Boh, pretože cirkev svojou podporou vojny stratila značné množstvo svojej autority a navyše zosurovenie mravov (nie len počas vojny, ale aj po jej skončení) vytlačilo vieru na okraj spoločnosti. Vojnové časy, keď štát kontroloval všetko a nedovolil nič – najmä mať svoj názor, nahradila úplná anarchia, keď štát prestal fungovať a existovať a človek si mohol dovoliť všetko – princíp kyvadla. Jednoducho, všetko bolo naopak – vrahovia hrdinami, slušní ľudia zbabelcami, smrť človeka bežnou každodennosťou.

Ako sa zvykne častokrát konštatovať, rizikom každej vojny, ozbrojeného konfliktu, je v zásade nemožnosť počítať po porážke so spravodlivým mierom. Keby to tak nebolo, tak by sa vojny konali všade a vždy. Zohľadňovanie všetkých vyššie uvedených faktov by určite prispelo k tomu, že by sa Uhorsko nevykresľovalo ako nevinná obeť vojny a Trianon by sa vnímal síce ako krutý, ale predsa len trest pre porazený štát, ktorého ďalekosiahle vojenské ciele nemali po prehratej vojne s toľko deklarovanou národnou spravodlivosťou nič spoločné.

Maďarský historik Balász Ablonczy¹¹ povedal: „*Uhorský štát urobil chybu, keď vstúpil do svetovej vojny na strane, ktorá prehrala a v dôsledku toho bolo niekoľko miliónov ľudí odtrhnutých od rodnej krajiny. Oni za to nemôžu, stali sa obeťou, a preto je našou stálou morálnou povinnosťou starať sa o nich.*“ Položme si teda ďalšiu otázku: Kedy sa vlastne skončila I. svetová vojna v Európe? Dôvod – vznik neustálych, následných lokálnych vojenských konfliktov, ktoré sužovali strednú Európu. Môžeme sa aspoň čiastočne dohodnúť, že to bolo po uzavretí „parížskych“ mierových zmlúv od leta 1919 do jesene 1920?

Je všeobecne známou historickou notoriou, že na mierových rokovaníach vo Versailles po skončení vojny malo Československo výhodnú „štartovaciu“ pozíciu – bolo zaradené medzi víťazné štáty, a to predovšetkým vďaka faktu, že československé légie koncom prvej svetovej vojny bojovali na strane Dohody.

Z hľadiska získania si medzinárodnej prestíže a akceptovania Československej republiky ako jedného zo „solídnych“ nástupníckych štátov v stredo európskom priestore, zachovávať všetky demokratické princípy, bolo rovnako dôležité nadviazanie oficiálnych diplomatických vzťahov zo Svätou stolicou. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že pre obidva subjekty – Svätú stolicu aj československý štát – nastala úplne nová situácia. Zo strany ČSR bola zákonom Národného výboru československého o zriadení československého štátu č.11/1918¹² v zásade stanovená kontinuita právneho poriadku bývalej monarchie – v českých krajinách platilo rakúske právo a na Slovensku uhorské obyčajové právo.¹³ Právny rámec cirkevného práva stanovil nový Kódex kanonického práva r.1917 (CIC 1917), ktorý nebol obsahovo nijakou „novátorskou“ zbierkou, ale systematizovaným, doplneným a len mierne modifikovaným zhrnutím cirkevného práva platného v katolíckej cirkvi od konania Tridentského koncilu. Nóvum zo strany nového štátu však spočívalo v tom, že sa už nedeklaroval ako katolícky štát, ale ako štát nábožensky neutrálny a kde aj jeho najvyšší politickí predstavitelia – prezidenta

11 ABLONCZY, B. *Trianon-legendák*, Budapest, 2010, s.45 a nasl.

12 Tzv. recepčná norma.

13 Z hľadiska právnej teórie išlo o tzv. právny dualizmus, navyše so špecifickým právnym postavením Podkarpatskej Rusi.

Masaryka vôbec nevyvímajúc¹⁴ – sa v nijakom prípade necítili byť akokoľvek zviazaní s katolíckou cirkvou, ba práve naopak.¹⁵

Predmetnú situáciu navyše príznačne zvýrazňovali dve skutočnosti: po prvé, vo vedení protirakúskeho odboja nebol medzi spolupracovníkmi Masaryka žiadny významnejší katolícky orientovaný politik, čo bolo dosť významný jav; a po druhé, medzi argumentmi, ktoré príslušníci československého odboja zdôrazňovali významným dohodovým politikom pre myšlienku rozbitia monarchie, ako jeden z hlavných dôvodov uvádzali, že zánikom tejto ríše v strednej Európe by zmizla jedna z posledných bástí katolicizmu. Vo vtedajších historických pomeroch by to bolo obzvlášť vítané vo vládnucich kruhoch francúzskej a talianskej vlády.

Všetkým „zúčastneným“ bolo zrejme, že pomer novej Československej republiky ku katolíckej cirkvi bude diametrálne odlišný od toho, ktorý sa uplatňoval v Rakúsko-Uhorsku. Právnym základom z pozície katolíckej cirkvi boli dva úvodné kánony CIC 1917: kán.3, ktorý ustanovil, že zmluvné dojednania medzi Svätou stolicou a štátmi majú mať prednosť pred ustanoveniami kódexu; a kán.4, podľa ktorého všetky dovtedajšie udelené privilégia zostávajú kódexom nedotknuté, pokiaľ neboli týmto kódexom výslovne zrušené. Svätá stolica, na rozdiel od právneho stanoviska československej vlády, neuznala zásadu právnej kontinuity vo vzťahoch s jednotlivými nástupníckymi štátmi Rakúsko-Uhorska, čo sa prednostne týkalo otázky uplatnenia či neuplatnenia výsad rakúskych a uhorských panovníkov.

Primárnou otázkou, ktorú však bolo nevyhnutné podľa možnosti čo najskôr úspešne vyriešiť, bolo uznanie Československej republiky zo strany Svätej stolice, uplatňujúcej a zachovávajúcej pritom všetky ustanovenia medzinárodného verejného práva. Bolo verejným tajomstvom, že diplomacia Svätej stolice počas celej prvej svetovej vojny podporovala zachovanie habsburskej monarchie a tesne po skončení celosvetového konfliktu uprednostňovala skôr jej federalistické usporiadanie. Aj z tohto dôvodu diplomatické vyjednávania s novými nástupníckymi štátmi neboli jednoduché. Každopádne sa aj v tomto prípade pozitívne prejavila pružnosť a ústretovosť Svätej stolice: relatívne rýchlo, už 8. 11. 1918 poslal rímsky pontifik Benedikt XV. štátnemu sekretárovi kardinálovi Pietro Gasparrimu oficiálny list, v ktorom vyzval k uznaniu stredo-európskych nástupníckych štátov a na tomto základe viedenský apoštolský nuncius na priamy pokyn toho istého pápeža pozdravil nového československého vyslanca – čo znamenalo uznanie československého štátu *de facto*. O dva roky neskôr, po aktívnej

14 Ba práve naopak...Prejavilo sa to predovšetkým s tzv. Marmaggiho aférou (r.1925) pri príležitosti osláv 510. výročia upálenia Jana Husa. Marmaggi ako apoštolský nuncius Svätej stolice, dostal ubezpečenie od ministra zahraničných vecí E. Beneša, že charakter osláv bude motivovaný národne a štátne a že vláda nimi nechce demonštrovať proti katolíckej cirkvi... Ale vláda očividne „nepočítala“ s prezidentom: svoje protikatolícke zmýšľanie dal ostentatívne najavo – nielenže prevzal protektorát nad oslavami Jana Husa, ale 6. júla dal nad pražským hradom vyvesiť čiernu husitskú vlajku s červeným kalichom...Jeho odmietavý postoj sa výrazne prejavil aj pri *Mode vivendi* r.1928. K tomu porovnaj: HALAS, F.X. *Fenomén Vatikán*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, 783s.

15 NĚMEC, D. *Modus vivendi z r. 1928 z pohľadu kanonického práva*. In *Dialog Evropa XXI. – Revue křesťanské orientace pro vědu a kulturu*. Brno : Moravskoslezská křesťanská akademie, 14. ročník, 2004, č. 1–4/2004, s. 19–34.

diplomatickej komunikácii boli medzi Československou republikou a Svätou stolicou nadviazané oficiálne styky. Vyslancom Československej republiky pri Svätej stolici sa stal Kamil Krofta¹⁶ a prvým apoštolským nunciom v Československu Mons. Clemente Micara,¹⁷ ktorý dovtedy pôsobil ako audítor viedenskej nunciatúry a dňa 9. 9. 1920 odovzdal poverovacie listiny prezidentovi Masarykovi.¹⁸ Krofta bol 16.3.1920 oficiálne prijatý štátnym sekretárom kardinálom Gasparriom a o necelý týždeň odovzdal svoje poverovacie listiny pápežovi Benediktovi XVI.¹⁹ Tým bol celkový proces uznania Československej republiky zo strany Svätej stolice zavŕšený aj *de iure*. Ešte jedna dopĺňajúca poznámka: podľa už storočie platiaceho pravidla medzinárodného práva,²⁰ apoštolský nunciatus sa stával v krajine, v ktorej bol akreditovaný, automaticky, bez ďalšieho, *doyenom* diplomatického zboru, a ak sa Svätá stolica s Československom dohodli o zriadení apoštolskej nunciatúry v Prahe, znamenalo to zo strany republiky jej tichý súhlas s tým, že sa pokladaná(!) za „katolícky štát“.²¹

Pred československým štátom, po r.1918, však vo vzťahu ku katolíckej cirkvi bolo potrebné vyriešiť aj ďalšie, nie menej dôležité úlohy: vymenovanie cirkevnej národnej hierarchie (výmeny nemeckých a maďarských biskupov českými a slovenskými); predovšetkým v českých krajinách vysporiadať sa s „dedičstvom“ austrokatolicizmu;²² definitívne vyriešenie zavedenia či nezavedenia odluky cirkvi od štátu a ústavnoprávneho „nastavenia“ charakteru novovzniknutého štátu po náboženskej stránke. Väčšina z uvedených otázok bola kompromisne vyriešená prijatím *Modu vivendi* na konci dvadsiaty rokov.²³

Vytvorenie skalickej dočasnej vlády, kreovanie jednotlivých národných rád a národných gárd, protizidovské pogromy, ustanovenie Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, vznik Spišskej a „slovjacej“ ľudovej republiky na východnom Slovensku, obsadenie Bratislavy, uskutočnenie menovej reformy, ktorá nepripravených

16 Československý diplomat, politicky člen Československej národnej demokracie, v r.1936-38, v poradí tretí minister zahraničných vecí. Jeho jedným z najvýznamnejších úspechov počas pôsobenia ako vyslanca ČSR pri Svätej stolici bola v novembri 1920 nominácia troch nových biskupov na Slovensko (Blaha, Vojtaššák, Kmeťko).

17 Rímskokatolícky arcibiskup a kardinál, emeritný pro-prefekt Kongregácie pre posvätné obrady, generálny vikár Ríma. Post apoštolského nuncia v ČSR zastával v r.1920-1923.

18 Keď ešte predtým ich odovzdal 30. 8. 1920 ministrovi zahraničných vecí E. Benešovi.

19 Prekážky, ktoré boli kladené Kroftovi vo Vatikáne sú nepopierateľnou historickou skutočnosťou. Vo Vatikáne v tom čase bolo veľa cirkevných hodnostárov, ktorí skôr načúvali ochotnejšie argumentom nepriateľov nových poriadkov v strednej Európe snažiacim sa o jeho úplné zvrátenie ako názorom diplomata krajiny, z ktorej prichádzali informácie o silnom protikatolíckom hnutí („*Los von Wien, los von Rom!*“).

20 Prijatého na viedenskom kongrese r.1815.

21 HALAS, F.X. *Fenomén Vatikán*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s.567.

22 Išlo o spojenie habsburskej panovníckej moci a „oltára“ počas existencie monarchie, čo po vzniku ČSR viedlo najmä v českých krajinách k hnutiu „*Los von Wien, los von Rom!*“.

23 Po právnej stránke sa uvedený dokument hodnotí ako *pactum de contrahendo*; v decembri 1927 bol schválený vládou ČSR a 20.1.1928 vstúpila oficiálne do platnosti na základe výmeny reverzálnych nôt ministra zahraničných vecí ČSR E. Beneša dňa 29.1.1928 a štátneho sekretára kardinála Pietra Gasparriho dňa 2.2.1928.

a nezorientovaných občanov pripravila o celoživotné úspory, revolúcia v Budapešti a vojenské konflikty s južným susedom, vytvorenie komunistickej Maďarskej republiky rád, prešovskej Slovenskej republiky rád a rozsiahle vojenské operácie na slovenskom území sprevádzané rabovaním a početnými atrocitami voči vojakom a civilnému obyvateľstvu, stanné právo, ťaživé sociálne dôsledky novej situácie, povojnová hospodárska kríza, epidémia španielskej chrípky v celej strednej Európe, rabovanie rumunských vojakov na území Podkarpatskej Rusi, napätie a zrážky s Maďarmi na vytýčenej demarkačnej čiare, zákerné poľské útoky na severe Slovenska – to všetko so sebou priniesli nepokojné prvé dva roky existencie nového štátu.²⁴

Rok 1919 mal vytvoriť podmienky pre čo najvýhodnejšiu východiskovú pozíciu Československa pred parížskou mierovou konferenciou. Práve v uvedenom roku sa mala rozhodujúcim, nespochybniteľným spôsobom presadiť nová štátna moc na Slovensku a tak prispieť k znormalizovaniu a stabilizovaniu politických a hospodárskych pomerov. Naopak maďarské videnie roku 1919 bolo úplne antagonistické a plné trpkosti a samotná exportovaná „česká demokracia“ na Slovensku sa v očiach maďarských politických špičiek, ale aj radových Maďarov stala pojmom s vyprázdneným obsahom. Prvá polovica r. 1919 sa niesla na slovenskom území predovšetkým v znamení rozsiahlych bojových aktivít a strategických vojenských presunov. Tie korešpondovali s československým diplomatickým úsilím v Paríži a jeho výsledkami. Koncom januára 1919 bolo celé územie Slovenska²⁵ pod kontrolou československej vlády. Všeobecný pokoj a stabilizácia pomerov však nenastala.

V druhej polovici roku 1919 na Slovensku však už začali dominovať hospodárske problémy. Národné zhromaždenie ČSR prijalo v apríli zákon o pozemkovej reforme – zák.č. 215/1919 Zb., o zabraní veľkého pozemkového majetku – treba ale zdôrazniť, že uvedený zákon sám o sebe zaberanie pozemkov nevykonával, ale vo všeobecnosti stanovil právny základ na uskutočňovanie záboru²⁶ a v decembri toho istého roku nostrifikačný – presnejšie zákon o podnikoch, ktoré majú sídlo mimo československého štátu, ktorý mal posilniť hospodársku samostatnosť novej republiky. Spolu s uskutočňovaním menovej reformy a procesom repatriácie akcií sa tým postupne akceleroval proces nacionalizácie ekonomiky.

Na prelome apríla a mája 1919 sa čelní predstavitelia európskych mocností na rokovaní v Paríži dohodli, že spolu s rakúskymi predstaviteľmi pozvú na rokovania o mierových podmienkach aj zástupcov Maďarska. Keďže ale aj po páde Kúnovej Maďarskej republiky rád²⁷ bola celková situácia v Maďarsku stále neprehľadná a nestabilná, pričom jedna vláda striedala druhú, zástupcovia veľmocí sa rozhodli, že mier s Rakúskom bude uzavretý samostatne, čo sa prostredníctvom uzavretia Saint-germanskej zmluvy aj stalo v septembri toho istého roku a pred Maďarmi sa uprednostnilo podpísanie mieru s Bulharskom – na základe zmluvy v Neuilly, koncom novembra 1919. Medzitým sa však intenzívne viedli rozhovory o podobe, vytýčení slovensko-maďarskej

24 HOLEC, R. *Trianon triumf a katastrofa*. Bratislava : vydavateľstvo Marenčin PT , 2020, s.91 a nasl.

25 V súlade s Pichonovou (vtedajší minister zahraničných vecí Francúzska) demarkačnou líniou medzi Slovenskom a Maďarskom.

26 Tzv. záborový zákon.

27 Oficiálne zanikla po 133 dňoch svojho trvania – 1. augusta 1919.

štátnej hranice. Napriek Masarykovmu názoru, československá komisia na mierovej konferencii práve v marci 1919 dospela k takej predstave o československých hraniciach, ktoré našli odzvu aj v texte Trianonskej mierovej zmluvy. Niektorí politickí predstavitelia upozorňovali na možné riziká, ktoré súviseli s pričlenením väčšieho počtu maďarského obyvateľstva do Československej republiky.²⁸

Pomery v Maďarsku a vyhlásenie Maďarskej republiky rád medzitým podstatne zmenili situáciu aj medzi slovenskými Maďarmi. To malo nepriamy vplyv aj na aprílové voľby roku 1920, kedy si maďarské menšinové politické strany museli vyriešiť dilemu, či účasťou vo voľbách legitimizujú neželaný štát, jeho politický režim a svoje menšinové postavenie v ňom, alebo vyčkajú medzinárodný rozsudok a podľa toho „sa zariadia“. V účasti na voľbách išlo vlastne o prejav lojality a akceptácie nového štátu.²⁹

Prípravy na mierovú konferenciu vo Versailles sa dotýkali aj politicky rozdeleného Ruska, kde počas prvej svetovej vojny, ale aj po jej skončení mali strategické záujmy bývalé štáty Dohody, ale aj porazené Nemecko. Bolo však nanajvýš jasné, že za vtedajšej mocensky neprehľadnej situácie nedokážu jednotlivé protibolševické frakcie a zoskupenia vyslať na povojnovú medzinárodnú konferenciu svojich nezávislých zástupcov. Dobrovoľníckej armáde to dávalo jedinečnú príležitosť zvýšiť svoju (aj medzinárodnú) autoritu, pretože bola bezo sporu najväčšou a najdôležitejšou opozičnou vojensko-politickou organizáciou. K tomuto postaveniu prispievala aj tá skutočnosť, že nebola poznamenaná spoluprácou s nemeckou okupáciou na juhu Ruska.

Generál Denikin uprednostňoval také riešenie, aby v čele jednotnej delegácie do Paríža stála osobnosť požívajúca rešpekt v Európe. Výsledkom opozičných politických rokovaní bola politická dohoda na týchto bodoch: 1) Rusko bude mať jednu spoločnú delegáciu; 2) bude zložená z politických organizácií, ktoré odmietli brest-litovskú zmluvu a bojovali za zjednotené Rusko; 3) všetky zmluvy s Nemeckom museli byť zrušené; 4) Nemecko muselo opustiť ním okupované územia v Rusku a Fínsku; 5) dôležité strategické územia obsadené Nemeckom musia byť prevzaté Ruskom alebo dočasne spojencami; 6) Nemecko musí okamžite prepustiť vojnových zajatcov; 7) Nemecko muselo principiálne uznať jednotu Ruska a z tohto dôvodu nesmie akokoľvek podporovať bolševikov.

Pokus o vytvorenie jednoty protibolševických organizácií bol však iba nerealizovateľnou utopistickou chimérou. Počas parížskej mierovej konferencie síce na čele opozičnej delegácie stál bývalý minister zahraničných vecí cárskeho Ruska S. D. Sazonov,³⁰ ktorý však politické riešenie v Rusku atavisticky videl v opätovnej zavedení monarchistickej formy vlády, navyše s uplatnením práva veta voči všetkým rozhodnutiam konferencie v prospech generála Denikina. Pre versailleskú mierovú konferenciu, ktorá bazálne svojimi závermi nahradzovala prežitú európsku monarchiu novými demokratickými, nástupníckymi štátmi bolo neakceptovateľné, aby si hlava akéhokoľvek európskeho štátu vyhradzovala voči jej rozhodnutiam právo veta.

28 Pozri aj prácu: DEJMEK, J.a kol. *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotvárení poválečného mírového systému*. Praha 2011.

29 HOLEC, R. *Trianon triumf a katastrofa*. Bratislava : vydavateľstvo Marenčin PT, 2020, s.178 a nasl.

30 (1860-1927); úrad ministra zahraničných vecí Ruska zastával v rokoch 1910-1916.

Na mierových rokovaníach v Paríži rozhodujúca úloha pripadla Dohodovým štátom (veľmociam) s tzv. všeobecnými záujmami, ako aj po ich boku bojujúcim štátom s tzv. obmedzenými záujmami. Tie druhé sa mohli zúčastniť len na rokovaníach, ktoré sa ich bezprostredne týkali. Zvyšné štáty boli prizývané iba k prerokovaniu konkrétnych otázok. Malo ísť o konferenciu úplne nových parametrov, ktorej výsledky boli v mnohom prelomové, spravodlivé a pre 20. storočie určujúce. Aspoň to posledné sa naplnilo – hoci v úplne inom zmysle ako sa očakávalo. Ako je všeobecne známe, rozhodujúce slovo na mierovej konferencii mali: Rada desiatich (hlavy veľmocí plus ministri zahraničných vecí); Rada piatich (prezident USA plus premiéri veľmocí). Objektivizácia a otvorenie politiky však zostalo nenaplneným a naivným predsavzatím. Rozhodujúce slovo pripadlo (dohodovým) veľmociam. Nenaplnila sa ani tzv. idea „Východného Švajčiarska“ pochádzajúca „z pera“ – ministra pre národnosti Oskara Jásziho.³¹

Slovenský historik Daniel Rapant³² v istých súvislostiach poznamenal: „...Bezprostrednou príčinou Trianonu bola síce prehra vo vojne, vojna teda poskytla fyzickú možnosť k rozpadu štátu, v skutočnosti sa základy veľkej maďarskej prehry kládli už od konca 18. storočia, (obzvlášť po r.1867), keď sa maďarizačné snahy a ciele stali neoddeliteľnou súčasťou maďarskej mentality. Pre Uhorsko sa stalo typické stotožnenie a privlastnenie si štátu Maďarmi. Tu bol rozdiel medzi Maďarmi a Nemcami, ktorí rovnako prehrali vojnu, ale mierová zmluva ich ani zďaleka tak nezasiahla, a teda nezničila...Maďari nikdy nebudú revízií Trianonu bližšie, než keď sa jej úprimne a definitívne vzdajú...Zásadný rozdiel medzi maďarským a čsl. vnímaním Trianonu v období krátko pred ním a po ňom spočíval v tom, že zatiaľ čo Maďari boli v r.1920 jednoznačne zahľadení dozadu, ČSR naopak pozerala dopredu, keďže minulosť ešte nemala a mala pred sebou iba svoju budúcnosť. Svoj historický princíp si Maďari z 19. storočia preniesli aj do 20. storočia.“

Niekoľko slov záverom:

Založiť štát nebolo a nikdy ani nie je jednoduchá vec. Najmä na zelenej lúke a najmä bez potrebných historicko-politických skúseností. Väčšina ľudí sa toho zúčastní iba raz v živote a keďže na túto činnosť neexistuje žiadny manuál, odtiaľ potom logicky pramenia jednotlivé deficity, nedostatky a chyby, ktorých sa vďaka neskúsenosti a nepripravenosti nemožno vyvarovať. Preto vznikajú aj mnohé zdanlivo nelogické a nepochopiteľné javy, ktoré protirečia deklarovaným princípom. Napríklad skutočnosť, ktorá vidí vo vzniku nového štátu zjednodušene iba diskontinuitu v porovnaní s predchádzajúcim *statu quo*, bola obyčajným mýtom. Zakladateľský mýtus o zrode čsl. štátu totiž hovorí o priamočiarej a logickej ceste ku vzniku ČSR.

Čím viac sa nám rok 1918 vzdáľuje, tým logickejšie sa nám javí vznik republiky, keďže stále menej si vieme predstaviť iné scenáre. Mali by sme vedieť, že to ani zďaleka nebola pravda. Dejiny nemajú jedno riešenie a jednu správnu odpoveď a čosi

31 K tomu porov. aj: TOMÁŠEK, D. *Nevyhlásená válka. Boj o Slovensko 1918-1920*. Praha 2012, 208s.

32 RAPANT, D. Maďarizácia. Trianon, revízia a demokracia. In *Prúdy*, 14, č.6, Bratislava 1930, s.350 a nasl.

ako logika dejín nikdy neexistovalo a neexistuje. Je to iba vysnená utópia. Jednotlivci môžu zlyhať kedykoľvek a kdekoľvek – štátna moc by však mala postupovať vždy *lege artis*. Dejiny však nikdy nemajú čierno-biely charakter. Vždy sa ľudia majú pokúšať o mierové riešenie ozbrojených konfliktov, aby ako sa zvykne aj konštatovať: „*Aby vojna bola poslednou medzi vojnami a nie mier posledný medzi miermi...*“.

Literatúra:

- ABLONCZY, B. 2010. *Trianon-legendák*. Budapest, 2010, 176 s.
- DEÁK, L. 1995. *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920*. Martin, 1995, 245 s.
- DEJMEK, J. a kol. 2011. *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotvárení poválečného mierového systému*. Praha, 2011. 518 s.
- HALAS, F.X. 2013. *Fenomén Vatikán*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, 783 s.
- HOLEC, R.. 2020. *Trianon triumfa katastrofa*. Bratislava : vydavateľstvo Marenčin PT 2020, 349 s.
- KLIMKO, J. – MICHÁLEK, S.a kol. 2013. *Mierové zmluvy v kontexte geopolitiky 20. a 21. storočia*. Bratislava, 2013, 126 s.
- MALÝ, K. – SIVÁK, F. 1992. *Dejiny štátu a práva v Československu do r.1918*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1992. 302 s.
- TOMÁŠEK, D. 2012. *Nevyhlásená válka. Boj o Slovensko 1918-1920*. Praha, 2012. 264 s.
- GEŠPER, M. 2021. Štátoprávne aspekty začleňovania Slovenska do československého štátu. In KRAJČÍR, L.a kol. *Rok 1919 a Slovensko*. Martin : Matica Slovenská, 2021, 201 s.
- NĚMEC, D. 2004. Modus vivendi z r. 1928 z pohľadu kanonického práva. In *Dialog Evropa XXI. – Revue křesťanské orientace pro vědu a kulturu*. Brno : Moravskoslezská křesťanská akademie, 14. ročník, 2004, č. 1–4/2004, s. 19-34.
- RAPANT, D. 1930. Maďarizácia. Trianon, revízia a demokracia. In *Prúdy*, 14, č.6, Bratislava 1930, s.350-367.

Summary: From the Collapse of Austria-Hungary to the Acceptance of the Trianon Peace Treaty

In the region of Central Europe, 1918 marked not only the demise of the German, Austrian and Russian Empires, but also the rise of a multitude of national states. Poland, re-erected after many years of partition, was also at the centre of events, the independence having been the dream of its elites from 19th century. For East-Central Europe, the end of war in the autumn of 1918 also heralded the end of the centuries - old empires of the Habsburgs, Romanovs, and Hohenzollerns. The redrawing of political boundaries brought about competing national projects and provoked border disputes and wars. Radical politics and new ideologies offered promises of a better social order and a way out of the chaos. The primary issue for the new governments was how to feed their exhausted populations as a means of demonstrating better governance than the monarchies, averting the threat of uncontrolled social revolution and securing civic loyalty in a situation of shattered state authority. The article propounds analysis

of the situation in Central Europe after the collapse of the Austro-Hungarian Empire. The new geopolitics emerging from the Versailles order (Trianon Treaty), and at the same time ongoing fights for borders, considerable war damage, social and economic problems and replacement of administrative staff as well as leaders, all contributed to the fact that unlike Western Europe, Central Europe faced challenges and dilemmas on an unprecedented scale. The article tries to answer partially questions of to what extent the solutions applied in the Habsburg Monarchy were still practiced in the newly created nation states, and to what extent these new political organisms went their own ways. It offers a closer look at Central Europe with its multiple problems typical of that region after 1918 - organizing the post-imperial space, a new political discourse and attempts to create new national memories, the role of national minorities, solving social problems, and verbal and physical violence expressed in public space. Particular attention is focused on post-1918 Central Europe on the local, state and international levels, providing a comprehensive view of this sub-region between 1918 and 1923. Peace did not return into Europe until 1923 – five years after the end of the Great War.

Doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Právnická fakulta, Katedra dejín štátu a práva
Kováčska 30
040 75 Košice
Slovenská republika
vladimir.vrana@upjs.sk

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Vladimír Vrana).